

«Versus populum?»

Noen refleksjoner omkring prestens ståsted ved alteret

AV OLAV TVEITO

E-mail: olavtve@c2i.net

En gammel teologisk devise, *lex orandi lex credendi*, understreker sammenhengen mellom liturgi og kirkens tro.¹ Uttrykket refererer først og fremst til liturgiens innhold. Også dens form spiller en rolle, som en type non-verbal kommunikasjon. I liturgisk fornyelsesarbeid vektlegger en derfor naturlig nok også slike aspekter. I denne artikkelen ønsker jeg å sette søkelyset på en av de mest iøynefallende endringene på det ytre plan som har kommet i løpet de siste ti-åra. Det gjelder ordningen med at liturgen under hele gudstjenesten er vendt mot menigheten, *versus populum*. Innen Den katolske kirke har skikken grepet om seg i stor grad. I vår kirkelige kontekst har en slik praksis primært blitt innført i nybygde kirker. Et dominerende innslag i nyere norsk kirkebygging er arbeidskirker med vifteformede kirkerom og frittstående alter. I slike sammenhenger har nyordningen ofte funnet sin plass.

I min pastorale nærkontekst befinner det seg en slik arbeidskirke, Voksen kirke, der jeg en sjelden gang deltar som prest – av og til har nabomenighetene fellesgudstjenester. Her har presten ståsted bak alteret, og erfaringer herfra er den ytre tilskyndelse til disse refleksjoner. Temaet har jeg imidlertid fått interesse for også gjennom å ha studert liturgihistoriske emner.² Et tredje poeng er det viktigste: I internasjonal sammenheng har en viss kritikk av ordningen etter hvert gjort seg gjeldende. Noen katolske prester på grasrotplan har kommet med kom-

mentarer, og innvendinger har blitt formidlet også fra mer autorativt hold. En av de som har gitt til kjenne markante kritiske synspunkter er ingen ringere enn den nåværende paven, Benedikt 16. Joseph Ratzinger tilkjennega tidlig nyanserte oppfatninger av temaet.³ Disse har han senere utdypet i sitt teologiske forfatterskap.⁴ Debatten om *versus populum* har knapt fått noe stort omfang innen Den katolske kirke, og har så vidt jeg vet ikke fått noe nedslag i vår kirkelige sammenheng. Med disse synspunktene ønsker jeg å gi et bidrag til temaet fra et luthersk ståsted.

Bakgrunnen for endringen av prestens ståsted ved alteret

Tradisjonelt har prest og liturgiske aktører hatt sitt ståsted foran alteret og dels vendt seg mot menigheten, dels fra menigheten og mot alteret – det siste gjelder liturgiens «sakrifiselle» deler. I den grad kirkehuset har vært innrettet ut fra en tradisjonell øst-vest akse innebærer dette at liturgen i forbindelse med bønn og også under nattverdliturgien har vært posisjonert *ad orientem*, en plassering med lange historiske tradisjoner, noe jeg kommer tilbake til. Nyordningen, som innebærer at liturgen hele tiden befinner seg bak alteret og ser mot menigheten, må først og fremst tilskrives Vaticanum II, det andre Vatikan-konsilet, ledet av pave Johannes 24. På liturgiens område

48 noen refleksjoner omkring prestens ståsted ved alteret

gjorde en to viktige vedtak. Det ene var innføring av folkespråket som gudstjenestens språk. Det andre gjaldt adgang til ha frittstående alter i kirkene, med endret ståsted for liturgen. Forandringene var modnet fram gjennom lang tid, ikke minst gjennom innsatsen til den såkalte liturgiske bevegelse.⁵ Denne betegnelsen favner vidt, men karakteriserer en interesse for liturgisk fornyelse som gjorde seg gjeldende innen ulike kirkesamfunn, helt tilbake til 1800-tallet. 1880-tallet og tiden etter 2. verdenskrig var perioder der engasjementet var spesielt sterkt. Poenget for bevegelsen var å skape en ny vitalitet i gudstjenestefeiringen, først og fremst ved å bygge ned skillet mellom klerus og lekfolk.

Innen Den katolske kirke ble en oppmerksom på behovet for at lekfolket i større grad ble involvert i messen gjennom *participatio actuosa* – virksom deltagelse. Disse idéene slo for fullt gjennom i tilknytning til Vaticanum II. I *Sacro-sanctum Concilium*, dokumentet som omtaler de liturgiske endringene som ble vedtatt på konsilet, slås det fast: «The sacramentals are to be revised, account being taken of the primary principle of enabling faithful to participate intelligently, actively and easily». Et uttalt poeng var å få fram at nattverdfeiringen har karakter av et måltidsfelleskap. Det er verdt å merke seg at det ikke kom noe påbud fra konsilet om *versus populum*, kun en tillatelse.⁶ Ingenting i selve vedtakene setter en strek over den tradisjonelle skikken som *forma typica*. I forskriften *Inter Oecumenici*, laget i tilknytning til kirkemøtet, heter det at et alter bør være frittstående, slik at en *kan* gå rundt det og celebrere liturgien vendt mot menigheten - *ut facile circumiri et in eo celebratio versus populum peragi possit*.⁷ Når den nye ordningen likevel så raskt grep om seg skyldes dette i følge en kommentator mer en post-konsiliær evforisk preget vilje til fornyelse enn direkte instruksjer. Vedtakene på Vaticanum II har senere blitt presisert. I orienteringen som ledsaget 2002-utgaven av *Missale Romanum* heter det at å celebrere vendt mot folket er *ønskelig* («expedit»). Utsagnet synes å forsterke kravet om *versus populum*, men det har siden blitt poengtert at heller ikke denne formuleringen er ment som noe pålegg.

De nye synspunktene ble i stor grad tatt hensyn til i det liturgiske revisjonsarbeidet som i de følgende årene pågikk også i vår egen kirke. En økumenisk åpenhet gjorde at en ønsket å hente impulser fra ulikt hold. Liturgikommisjonen fra 1965 henviser i sitt arbeid direkte til impulser fra Vatikan-konsilets liturgiske reformer.⁸ I kommisjonens prøveordning fra 1969 heter det derfor at presten under nattverden kan stå vendt mot menigheten, *versus populum*. Dette ble imidlertid ikke innført i den endelige alterboken. Forslagene ble justert og «vingeklippet», blant annet kom Bispemøtet med modererende merknader. Følgen ble at det i hovedsak er i nye kirker at presten har endret ståsted ved alteret, ellers følges i vår kirke vanligvis gammel skikk.

Prestens ståsted i et kirke- og liturgihistorisk perspektiv

I forbindelse med reformarbeidet som førte til endret syn på prestens ståsted, anførte tilhengerne av en ny praksis argumenter av både teologisk og mer pragmatisk karakter. Noe av det som ble lagt vekt på, var at en mente at *versus populum* – ordningen innebar at en vendte tilbake til en mer opprinnelig kirkelig liturgisk praksis. Et historisk perspektiv har derfor interesse når det gjelder å vurdere spørsmålet. En del av de kritiske synspunkter som har blitt hevdet i nyere debatt tar sitt utgangspunkt i en fornyet gjennomgang av det historiske materialet.

Tilhengerne av endring hadde rett i at den liturgihistoriske utviklingen fra oldkirken og gjennom middelalderen innebar visse forskyvninger. Avstanden mellom klerus og populus ble trinnvis forsterket. En tendens i denne retning kan påvises allerede på 3–400-tallet, og ble siden mer tydelig. Gudstjenesten ble etter hvert noe menigheten hørte og så, mer enn noe en aktivt deltok i.⁹ Atskillelsen fikk i noen sammenhenger et synlig uttrykk ved korvegger, karakteristisk for kirker i Frankrike og Nord-Europa.¹⁰ Liturgens innretning ble *versus Deum/ versus apsidem*. Etter år 1000 ble dette nærmest enerådende, selv om unntak finnes, Peterskirken i Roma er ett av dem. Her har alte-

rets plassering rett over apostelgraven spilt inn.¹¹ Da *Missale Romanum* til sist fikk sin fikserte form, avspeiles en lang utvikling i retning av en celebrantdominert gudstjeneste, der avstanden mellom menighet og de liturgiske aktører er tydelig.

De som gikk inn for en revidert praksis, pekte på at både i Det nye testamente og i oldkirken hadde gudstjenesten et preg som understreket dens karakter av en felleshandling. Urkirkens liturgiske liv knyttet an til både synagogens ordgudstjeneste og arven fra den «øvre sal», nattverdinnstiftelsen. Da kirker og et offentlig gudstjenesteliv erstattet husfelleskap, og nattverdsakramentet ble løsrevet fra en opprinnelig agape-kontekst, skjedde det en radikal liturgisk transformasjon. Tok de eldste liturgiske ordningene og de eldste kirkebyggene vare på det opprinnelige koinonia-aspektet ved gudstjenesten? Det historiske materialet ble av de som gikk inn for *versus populum* tolket slik. Bestemte tidlige basilikatyper ble anført som eksempel på at liturgen i sin tjeneste var vendt *mot* menigheten, og dette ble framhevet som modell for nyordningen. En tenkte seg at skikken med at presten stod mellom menighet og alter skyldtes de nevnte tradisjoner som utviklet seg i den gallikanske og frankiske kirken, og at dette trengte vekk en opprinnelig oldkirkelig og romersk skikk. Det ble pekt på at framveksten av privatmesser i denne tiden, der presten stod *foran* alteret, var en faktor som påvirket også høymesseordningen.

I kjølvannet av Vaticanum II foretok den tyske teologen O. Nussbaum en grundig analyse av kildene.¹² Han var selv tilhenger av *versus populum*-skikken. Hans grundige avhandling gir imidlertid ikke på en entydig måte kirkehistoriske argumenter til støtte for endret praksis. Bildet framtrer som relativt komplekst. I de eldste bevarte rester av kirker som finnes tyder utformingen på at liturgen vanligvis stod *foran* alteret, vendt *mot* øst. Senere finner vi i mange kirker en plassering av alteret som gjør begge typer ståsted mulig. Nussbaum peker på at ståsted foran alteret ble dominerende etter hvert, men han hevder at *versus populum* holdt stand lenge i de store bispekirkene. Han oppfatter dette som en videreføring av en eldre tra-

disjon. Flere av de teologer som bidro på konsilet var forøvrig skolerte liturgihistorikere. Ikke minst gjelder det J. Jungmann, en av etterkrigstidens fremste innen fagområdet. Hans oppfatninger - som formidles gjennom flere av hans arbeider - går på flere punkt mot de tolkninger av det kirkehistoriske materialet som ble anført av reformens tilhengere.¹³ I den aktuelle perioden virker det imidlertid som om motargumenter nærmest ble hysjet ned. Først i de senere årene har kritikk kommet tydelig til orde.

Ett markant bidrag i denne retning er levert av U. M. Lang, med boken *Turning Towards the Lord. Orientation in Liturgical Prayer*.¹⁴ Hans gjennomgang av kildematerialet er tankevekkende. Kritiske innvendinger framført i tidligere forskning framføres med fornyet styrke. Han argumenterer for at det historiske materialet er tvetydig, ofte har en trukket slutninger om prestens ståsted på et usikkert grunnlag. Lang framhever som et helt sentralt konsept innen oldkirkens liturgiske tenkning at menighet og liturg sammen vendte seg *mot* øst. Denne tradisjonen formidles videre i middelalderens liturgier, og utgjør en rød tråd i gudstjenestens historie. Når presten vender seg *mot* menigheten, *versus populum*, innebærer dette etter Langs oppfatning ikke noen tilbakevending til en oldkirkelig praksis. Tvert i *mot* er dette en liturgisk innovasjon uten egentlige forbilder. Lang og andre kritikere hevder at de eksempler på *versus populum* - innretning som kildematerialet byr på, er *unntak*. Dersom et kirkebygg hadde inngang i øst og apsis i vest, kunne liturgen forrette *mot* menigheten, - fordi han på denne måten vendte seg *ad orientem*. Noen tidlige nord-afrikanske kirker er konstruert nettopp slik. Når *versus populum* - betegnelsen noen få ganger dukker opp hos kirkens store liturgister, som Amalar i det 9. århundre og Durandus i det 13., hevder Lang at det er i samme mening - dette er unntaksbestemmelser.¹⁵

Dersom vi tar en blick på oldkirkelig kildemateriale, kan det neppe være tvil om at øst-orientering har vært et sentralt konsept.¹⁶ Det har formet kirkehusenes innretning og har trolig hatt innvirkning på valg av ståsted for de litur-

50 noen refleksjoner omkring prestens ståsted ved alteret

giske aktører. Dette er tydelig i de eldste bevarte spor av kirker i Syria.¹⁷ Oldkirkens store teologer og homileter kommer ofte inn på temaet. Allerede Origenes omtaler at i bønn skal en vende seg mot øst. Liknende utsagn finner vi hos mange av kirkefedrene¹⁸. Johannes av Damaskus og Basileus den store hevder begge at orantstilling mot øst er en tradisjon som går tilbake til apostlene. Hos Augustin heter det et sted: «Når vi står opp for å be, vender vi oss til øst, der himmelen begynner. Og vi gjør dette, ikke fordi Gud er *der*, som om han hadde fjernet seg fra de andre himmelretningene på jorden — men heller for å hjelpe oss å huske å vende våre sinn mot en høyere orden, det er Gud».¹⁹ Kirkefaderen avsluttet mange av sine prekener med oppfordringen *conversi Domini*, med henvisning til den følgende gudstjenestelike bønn vendt *ad orientem*.²⁰ Allerede de eldste bevarte liturgier inneholder oppfordringer om å vende seg mot øst.²¹

Øst-orienteringen utgjorde et så tydelig ideal at det har formet kirkebygging helt fram til nyere tid, unntak finnes selvsagt. De eldste kirkene i vårt eget land er i hovedsak orientert langs en øst-vest akse.²² Dette samsvarer med våre eldste kristenretter. I *Gulatingsloven* heter det: «Det er upphavet til lovene våre at me skal bøyja oss mot aust og beda til den heilage Krist om godt år og fred.»²³ Det er først i nyere tid at en i større omfang har gått bort fra å orientere kirkebygg. Mange nyere arbeidskirker er eksempel på dette. Skyldes dette mangel på tradisjonsbevissthet, historieløshet, eller er det utslag av ren pragmatisme? Det er knapt tilfeldig at manglende kirkeorientering og nytt ståsted for presten følges ad. I begge tilfeller er et tradisjonsrikt konsept lagt til side, det er ikke lenger noe poeng å innrette seg i pakt med «den hellige linjen», slik formuleringen lyder hos Dunstan, grunnleggeren av den kirkelige fornyelse i England på 900-tallet.²⁴

Versus populum – har spørsmålet teologiske implikasjoner?

Tradisjoner og kirkehistoriske forelegg har betydning for utforming av liturgisk praksis, men har i seg selv ikke normativ karakter. I kri-

tikken av *versus populum* har det blitt hevdet at denne type liturgiske spørsmål allikevel kan ha visse teologiske implikasjoner, og da får problemstillingen større vekt. Joseph Ratzinger sine kommentarer til det aktuelle temaet bærer preg av et slikt utvidet perspektiv. Han vektlegger at den nevnte tradisjonen med at menighet og prest vender seg i samme retning, mot øst, understreker gudstjenestens karakter av felles tilbedelse. Ratzinger polemiserer mot synspunktet at *versus Deum* medfører en distanse mellom menighet og prest. Den tradisjonelle skikken innebærer ikke at presten «snur ryggen til menigheten», slik kritikerne polemisk hevder. En felles orientering får fram noe av det essensielle i hele gudstjenestefeiringen: «Where priest and people face the same way, what we have is a cosmic orientation and also an interpretation in terms of parousia, a theology of hope, in which every Mass is an approach to the return of Christ».²⁵

Ratzingers kritikk av *versus populum* tar også opp sammenhengen mellom ståsted og forståelsen av nattverdssakramentet. Han hevder at en ensidig betoning av nattverden som et måltid og alteret som et bord, kan føre til at vesentlige aspekter ved den hellige handlingen nedtones. Han understreker sakramentets komplekse karakter - det formidler forskjellige teologiske motiver som alle er forankret i Det nye testamente og i den apostoliske tradisjon. Ratzinger poengterer både i *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of Liturgy* fra 1986 og i sin nyere bok om kirkens gudstjenesteliturgi, *The Spirit of Liturgy* (2000), at kirkens nattverd samler i seg ulike elementer. Det skjer en interkommunion mellom tempel og synagoge, mellom ord og sakrament, mellom kosmos og historie. En ensidig aksenturing av sakramentet som et måltid, ledsaget av at presten forretter *versus populum*, tenderer i retning av å gjøre menigheten til en lukket sirkel. Prestens tradisjonelle ståsted, orientert mot øst, bidrar til å utvide perspektivet. Slik understrekes det at liturg og menighet er underveis, på vandring mot Herren. Den kirkelige tradisjonen helt fra oldkirkens tid av fikk fram dette aspektet, hevder Ratzinger. Den gudstjenestefeirende menighet lukket seg ikke inn i en sirkel, de så

ikke på hverandre. Som pilgrimsfolket på vandring vendte de oppmerksomheten mot *oriens*, mot Kristus som kommer oss i møte. Den gamle skikken – at både liturg og menighet vender seg mot øst – uttrykker dermed best nattverdssakramentets omfattende teologiske innhold.

Den nåværende paves synspunkter har stor interesse. Kan vi på dette bestemte punkt vente oss en tilbakevending fra Paul VI's messe til den gamle skikken som foreskrives i Pius V's tridentinske missale? Det vil bare tiden vise. De synspunkter Ratzinger og andre kritikere har framført innbærer ingen desavuering av den verdifulle gudstjenestefornyelse som kom med Vaticanum II. Synspunktene som har blitt gjort gjeldende innebærer heller ikke at *versus orientem* gjøres til en «salighetssak». Bidragsyttere til debatten – fra begge sider – har til tider hevdet at spørsmålet tangerer essensielle sider ved gudstjenesteforståelsen, ikke bare ytre aspekter. Offisielle katolske dokumenter viser at problemstillingen fra det hold ikke anses for å være noe kvalifisert lærespørsmål. I *Kongregasjonen for liturgi* sin offisielle publikasjon, *Notitia*, blir det påpekt i en lederartikkel at spørsmålet om prestens ståsted ikke hører med til kategorien *quaestio stantis vel cadentis liturgia*.²⁶ I andre sammenhenger har det blitt understreket at det vesentligste når det gjelder måten presten opptrer på ved alteret ikke er selve den fysiske lokalisering. I liturgien handler det til sist om både liturgens og menighetens *åndelige* attityder. I kommentarer til temaet fra *Kongregasjonen for liturgi* har dette blitt understreket:

«The physical position, especially with respect to the communication among the various members of the assembly, must be distinguished from the interior spiritual orientation of all. It would be a grave error to imagine that the principal orientation of the sacrificial action is towards the community. If the priest celebrates *versus populum*, which is legitimate and often advisable, his spiritual attitude ought always to be *versus Deum per Iesum Christum*.²⁷

Kan det anføres kommentarer av læremessig karakter fra et luthersk perspektiv? Fra vårt konfesjonelle ståsted, der selv kirkeordningen må sies å ha *adiaforon*-karakter, er det ikke nærliggende å forplikte liturgiske ordninger på

strikte forelegg, enten de hentes fra NT selv eller kirkelig tradisjon. En luthersk tilnærming vil måtte vektlegge at det viktigste er å finne *hensiktsmessige* ytre rammer for evangeliets frie løp. Paradoksalt nok finner vi imidlertid hos Luther selv et utsagn som når det gjelder det aktuelle temaet, prestens ståsted, trekker en linje mellom lære og liturgi. I innledningen til *Deutsche Messe* fra 1526 sier han:

«Ved en riktig messe blant ordentlige kristne måtte alteret forandres og presten måtte hele tiden vende seg til folket, slik Kristus uten tvil har gjort det i nattverden. Men dette får utstå til sin tid.»²⁸

Bakgrunnen for utsagnet må vi anta dels er Luthers ønske om å markere at det ikke eksisterer noe grunnleggende skille mellom lekfolk og geistlighet. Dels må vel formuleringen oppfattes som uttrykk for Luthers kritikk av en vektlegging av nattverdens sakrifielle aspekt, på bekostning av det sakramentale. Et slikt Lutherord kan neppe ses på som forpliktende når det gjelder vår måte å ordne våre liturgier på. Samtidig er utsagnet en påminning om at ytre ordninger også i vår sammenheng må søke å underbygge og ikke motsi den trosoppfatning vi ønsker å formidle. En luthersk teologi som poengterer det allmenne prestedømme har all grunn til å blankpusse idealet om lekfolkets aktive deltakelse i gudstjenesten og til å framheve dette gjennom liturgiske ordninger. Utfordringen består i å gjøre dette på en adekvat måte.

Er en endret praksis hensiktsmessig?

Stikkordet «hensiktsmessig» innbyr til å avrunde med noen refleksjoner av pragmatisk karakter. Hvordan fungerer *versus populum* i vår kirkelige sammenheng? Hvordan oppleves det av de som gjør tjeneste ved alteret, og de som befinner seg i kirkebenkene? Et tilsiktet poeng med endringen er å bygge ned avstanden mellom menighet og liturg. Skjer dette? Fra liturgens synsvinkel tror jeg mange vil svare nei. En prest – vendt mot menigheten og med alles øyne rettet mot seg – får neppe i større grad enn før noen opplevelse å være del av et felleskap. Jeg har sitert pave Benedikt 16.s prinsipielle synspunkter. I tillegg hitsetter jeg føl-

52 noen refleksjoner omkring prestens ståsted ved alteret

gende synspunkt, denne gang hentet fra grasrotplanet i Den katolske kirke. Det dreier seg om en pastoral situasjonsrapport som formidler erfaringer som aldeles ikke samsvarer med nyordningens intensjoner:

«The *versus populum* caters in a destructive way to our addiction to the entertainment culture. Our contemporary liturgy is now more cleric-ridden than it ever was with celebrant, deacon, and subdeacon dancing at the altar in solemn ritualized movement. Now all eyes are fixed on ME. I am the ritual entertainer and the congregation is my audience. It's my job to make this worship moment a meaningful, peak experience for the individual worshipper. Facing the people, – writes sociologist W. Seibel, – it is difficult for the priest not to give the impression that he is trying very hard to sell us something».²⁹

Kjenner noen seg igjen? Relokaliseringen av presten er etter min oppfatning ikke i pakt med gudstjenestens karakter av felleshandling, trass i at intensjonen med endringen er det motsatte.

Hvordan tar det hele seg ut fra den andre synsvinkelen – fra den gudstjenestefeirende menighets side? Spør man en gudstjenestedeltaker, vil nok svarene variere. Menighetskjernen vil trolig etter hvert venne seg til liturgiske forandringer, mens de mer sporadiske besøkende kanskje reagerer annerledes. I blant har jeg gjort meg tanker om at de som oppsøker kirkene våre bare en sjelden gang, kan gi verdifulle innspill til denne type debatt. Noen har et i god mening avstandsperspektiv, som gjør at de ser aspekter som vanlige kirkegjengere ikke alltid er oppmerksomme på. Somme har en fornemmelse av kirkehusets «annerledeshet» og liturgiens høytidelighet som de husvarme i blant kan glemme.

I mitt pastorale nærrområde har vi tre ulike kirketyper. Sørkedalen kirke er en tradisjonell langkirke, bygget i 1865. Røa kirke er landets første soknekirke som ble bygget som en arbeidskirke, like før 2. verdenskrig. Voksen kirke, nevnt innledningsvis, er en moderne arbeidskirke, med frittstående alter, der liturgen hele tiden er vendt mot menigheten. Jeg foretok for noen år siden en enkel analyse av hvordan disse kirkene brukes.³⁰ Det viser seg at kjernemenigheten er komfortabel med arbeidskirkekonseptet. Det er imidlertid en helt tydelig tendens i retning av at de som benytter seg av

kirkens tjenester primært i forbindelse med kirkelige handlinger som dåp og bryllup i stor grad foretrekker den tradisjonelle kirken av de tre, nemlig Sørkedalen kirke. Hva er grunnen til disse bestemte prioriteringene? Det er i de senere årene foretatt en del brukerundersøkelser når det gjelder gudstjenestebesøk, blant annet i regi av stiftelsen Kirkeforskning. En tydelig trend i tiden er at mange legger vekt på at kirken skal formidle en opplevelse av *høytid*. Affiniteten mellom arbeidskirkekonseptet og *versus populum* er nevnt flere ganger. Hadde denne nevnte brukergruppen blitt spurt om sin mening også om ny pastoral praksis ved alteret, tipper jeg mange hadde vendt tomme ned.

Den omtalte gruppen er en viktig adressat for kirkens budskap. Når jeg selv har sans for det tradisjonelle – både når det gjelder kirketyper og liturgiformer – er det fordi jeg tror at i vår aktuelle kultursituasjon har dette bærekraft. Etablerte kirkelige ordninger har ofte levd videre fordi de har slitestyrke og fordi de fungerer, og mye duger fortsatt. Det tror jeg også gjelder prestens tradisjonelle posisjon ved alteret. Flere argumenter er trukket fram, av både teologisk og mer praktisk karakter, som kritikk av ny praksis. Til siste kategori kan følgende tilføyes: I en folkekirkelig ramme, der trosformidling av det mer grunnleggende slaget blir en stadig større utfordring, er det viktig at vi på en enkel måte skaper forståelse av hva det vil si å feire gudstjeneste. Den enkle pedagogikk som går ut på at presten vender seg av og til mot *alteret*, av og til mot *menigheten* understreker gudstjenestens dynamikk: At vi tjener Gud, og at han tjener oss, – det sakramentale og sakrifisielle aspektet. Har de liturgiske reformer glemte dette?

Ad orientem -posisjonen oppfatter jeg personlig som noe som uttrykker tilbedelse og reverens. Dette ståsted ved alteret bidrar til å åpne gudstjenesten opp mot en større sammenheng, slik det har blitt framhevet. Er ikke gudstjenestens oppgave å utvide perspektiver, hvelve en himmel over hverdagen? Å gi mennesker en opplevelse av en større sammenheng som vi er en del av? Når pilgrimsmotivet er i vinden for tiden, tolker jeg det som et symptom på at nettopp dette etterspørres. Å holde fast på vårt tra-

disjonelle ståsted ved alteret, som betoner at liturg og menighet er medvandrere, tror jeg kan være et bidrag til akkurat det.

Litteratur

- Bouyer, L., *Liturgy and Architecture*, Indiana, 1967.
 Braun, J., *Der christliche Altar*, I, 1932.
 Den tyske messen, i M. Luther, *Verker i utvalg*, ed. I. Lønning og T. Rasmussen, Oslo 1982, bind V.
 Dölger, F. J., *Sol Salutis : Gebet und Gesang im christlichen Altertum : mit besonderer Rücksicht auf die Ostung in Gebet und Liturgie*, Münster 1925.
 Fæhn, H., *Høymessen igår og idag*: liturgiens struktur og vekst: vår høymesse fra reformasjonen til idag, Oslo: Universitetsforlaget, 1976
 Fæhn, H., *Messe med mening: praktisk-liturgiske refleksjoner*, Oslo 1998.
 Fæhn, H. / S. A. Aarnes, «Den liturgiske bevegelse i dag», *Kirke og kultur* 1962, nr. 8, 449-460.
 Gamber, K., *Alter und neuer Messritus : der theologische Hintergrund der Liturgiereform* Beiheft zu den Studia Patristica et Liturgica ; 10 , Regensburg 1983.
 Jensenius, J. H., *Trekirkene før stavkirkene*, Oslo 2001.
 Jungmann, J. A., *Der Gottesdienst der Kirche*, Innsbruck 1962.
 Jungmann, J. A., *Liturgie der christlichen Frühzeit : bis auf Gregor den Grossen*, Freiburg 1967
 Jungmann, J., *Missarum sollemnia*, I, Wien 1952.
 Kimel, A., «Facing East», <http://catholica.pontifications.net>
 Lang, U. M., *Turning Towards the Lord. Orientation in Liturgical Prayer*, San Francisco 2004.
 Nilsson, B., «De äldsta svenska kyrkornas orientering och frågan om de förkristna nordbornas väderstrecksbegrepp», *Kyrkohistorisk Årsskrift*, 1982.
 Nussbaum, O., *Der Standort des Liturgen am christlichen Altar vor dem Jahre 1000.: Eine archäologische und Liturgiegeschichtliche Untersuchung*, Bonn 1965.
 Ratzinger, J., *The spirit of the liturgy*, San Francisco 2000, norsk oversettelse: *Liturgiens ånd*, Oslo 2004.
 Tveito, O., «Arbeidskirken - de døptes hjem?», *Kirke og kultur*, 2/ 2002.
 Tveito, O., *Ad fines orbis terrae - like til jordens ender. En studie i primær trosformidling i nordisk kristningskontekst*, Oslo 2005.
 Tveito, O., *Kvite-Krist. En analyse av Gudsbildet i eldre norrøn skaldediktning*, Oslo 2002.

Noter

- 1 Til uttrykkets bakgrunn og opprinnelse, jf. J. Pelikan, *The Christian Tradition*, bind 3, 1978, 53ff.
- 2 Jf. O. Tveito, *Kvite-Krist. En analyse av Gudsbildet i eldre norrøn skaldediktning*, ds., *Ad fines orbis terrae - like til jordens ender*.
- 3 J. Ratzinger, «Catholicism after the Council», transl. P. Russell, *The Furrow* 18, 1967, 11-12.
- 4 Jf. J. Ratzinger, *The spirit of the liturgy*, 2000, jf. også ds., *The Feast of Faith: Approaches to a Theology of the Liturgy*, 1986.
- 5 Til temaet jf. J. R.K. Fenwick/ B. D. Spinks, *Worship in transition : the Twentieth Century liturgical movement*,

- Edinburgh 1995, jf. også Fæhn, H. / S. A. Aarnes, «Den liturgiske bevegelse i dag», *Kirke og kultur* 1962, nr. 8, 449-460.
 6 Sentrale katolske liturgieksperter som Joseph Jungmann og Lois Bouyer understreket dette, jf. J. Jungmann, «Der neue Altar», *Der Seelsorger* 37, 1967: 375, jf. også L. Bouyer, *Liturgy and Architecture*, 1967 : 52ff. Allerede Braun, *Der christliche Altar*, peker på at av de 150 bevarte alter fra før 1000-tallet i Nord-Europa, kan bare 1 eller 2 ha blitt anvendt for messefeiring *versus populum*.
 7 Tilsvarende vendinger finnes i *Institutio Generalis Missalis Romani*, paragraf 262, som ledsaget 1969-utgaven av *Missale Romanum*..
 8 H. Fæhn, *Messe med mening* : 20.
 9 J. Jungmann, *Missarum sollemnia*, I, 110ff, jf. også H. Fæhn, *Høymessen i dag og i går*: 14ff.
 10 L. Bouyer, anf. a.: 70ff.
 11 Ibid.: 48f.
 12 O. Nussbaum, *Der Standort des Liturgen am christlichen Altar vor dem Jahre 1000*, jf. også J. Jungmanns omtale av boken i *Zeitschrift für Kirche und Theologie*, 88, 1966, 447.
 13 Jf. J. A. Jungmann, *Liturgie der christlichen Frühzeit : bis auf Gregor den Grossen*, Freiburg 1967, ds. *Der Gottesdienst der Kirche*, Innsbruck 1962. Til den aktuelle debatten se Nussbaums monografi, 400ff.
 14 U. M. Lang, *Turning Towards the Lord. Orientation in Liturgical Prayer*, 2004. (Tysk originalutgave 2003).
 15 Amalarius, *Liber officialis* III.9, ed. J. M. Hanssen, Durandus, *Rationale divinarum officiorum* V. II. 57.
 16 Til temaet jf. F. J. Dölger, *Sol Salutis : Gebet und Gesang im christlichen Altertum*.
 17 L. Bouyer, anf. a. 1967: 24ff.
 18 Dölger, anf. a., 157f.
 19 Sitat i K. Gamber, *Alter und neuer Messritus*, 1983.
 20 Ibid., 331ff.
 21 Dölger, anf. a., 320ff.
 22 Jf. J. H. Jensenius, *Trekirkene før stavkirkene*. I en undersøkelse av svenske middelalderkirker fra før 1200, finner B. Nilsson at de langt fleste er orientert mot øst, med visse variasjoner, B. Nilsson, «De äldsta svenska kyrkornas orientering och frågan om de förkristna nordbornas väderstrecksbegrepp», *Kyrkohistorisk Årsskrift*, 1982.
 23 *Gulatingslovi*, utg. K. Robberstad, Oslo 1952, kap. 1.
 24 Sitat hos Nilsson, anf. a., uten kildeangivelse.
 25 J. Ratzinger, *The Feast of Faith*, 1986: 140f.
 26 Congregatio de Cultu Divino, *Notitiae* 29, 1993: 247.
 27 Congregatio de Cultu Divino, «Responsa ad quæstiones de nova Institutione Generali Missalis Romani», gjengitt i *Adoremus Bulletin*, online edition, vol. 6, nr. 9, 2000/2001.
 28 Den tyske messen, M. Luther, *Verker i utvalg*, V: 17.
 29 A. Kimel, «Facing East», <http://catholica.pontifications.net>, 2005.
 30 O. Tveito, «Arbeidskirken - de døptes hjem?». *Kirke og kultur*, 2/ 2002.

54 noen refleksjoner omkring prestens ståsted ved alteret

Sammendrag:

I artikkelen drøfter forfatteren prestens ståsted ved alteret i et historisk og (praktisk)- teologisk perspektiv. Det blir redegjort for bakgrunnen til at *versus populum* de siste tiårene har blitt etablert som et alternativ til tradisjonell praksis. Innen Den katolske kirke har dette fått stort omfang i tiden etter Vaticanum II, i vår kirkelige sammenheng er det særlig i moderne arbeidskirker at skikken har blitt innført. I artikkelen blir temaet drøftet med utgangspunkt i nyere debatt om dette innen Den katolske kirke, der blant annet pave Benedikt 16. har tilkjennegitt kritiske merknader til *versus populum* -ordningen. Forfatteren gir en vurdering ut fra et luthersk ståsted, og konkluderer med at både kirkehistoriske forbilder, forståelsen av gudstjenesten som en felles handling for menighet og prest og også andre praktisk-teologiske overveielser tilsier at den gamle og tradisjonelle skikken må anses som hensiktsmessig.

Forfatter: Olav Tveito, res. kap. Røa.
Adresse: Reistadlia 26, 3425 Reistad (Lier)